

Ступницький К. В.,

аспірант кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗБЕРІГАННЯ РЕЧЕЙ, ЩО Є ПРЕДМЕТОМ СПОРУ: ЕВОЛЮЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду еволюції цивільно-правового регулювання відносин зберігання речей, що є предметом спору. Автор зазначає, що зберігання речей, що є предметом спору між суб'єктами цивільного права (латиною – «секвестрація»), було відоме римському праву як один із правових засобів, що забезпечував інтереси учасників конфлікту шляхом збереження речі. Відповідно до традиційної конструкції секвестрації дві або більше осіб – учасники конфлікту уклали відповідний цивільно-правовий договір і передавали річ на зберігання посереднику-зберігачу, який повертав її переможцю спору.

Еволюція правових систем Європи не спричинила значного впливу на законодавство Київської Русі. Як результат відносин зберігання речей, що є предметом спору, не стали предметом правового регулювання положеннями Руської Правди як законодавчого акта Київської держави.

Аналізуючи положення законодавчих актів, що в різні історичні періоди діяли на території сучасної України автор відслідковує еволюцію правового регулювання відносин зберігання речей, що є предметом спору.

Автор зазначає, що проведене дослідження показує, що сучасна практика правореалізації і правозастосування зіштовхується з проблемами, незважаючи на еволюцію правового регулювання відповідних відносин. Причиною цьому слугують положення чинного цивільного законодавства України, які мають стати предметом окремого наукового дослідження з урахуванням юридичної спадщини української держави.

Ключові слова: зберігання, спір, володіння, секвестрація, договір, судові рішення, юридичних факт, схоронність.

Постановка проблеми. В умовах існування практичних проблем, пов'язаних зі здійсненням зберігання речей, що є предметом спору, ключем до усвідомлення їх глибини і окреслення можливих шляхів їх наукового вирішення є, в тому числі, розгляд еволюції цивільно-правового регулювання відповідних відносин, який здатен не лише продемонструвати специфіку історичного розвитку відповідних механізмів цивільно-правового регулювання, але і окреслити можливі їх компоненти, які можуть стати ефективними правовими засобами упорядкування наведених відносин в умовах сьогодення.

Правовідносини зберігання ставали предметом досліджень таких вчених юристів, як В.І. Борисова, Е.М. Грамацький, С.С. Дністрянський, Д.В. Дождев, А.Г. Донець, Г.Ф. Дормідонтов, М.М. Дякович, І.В. Жилінкова, О.С. Кізлова, В.А. Коваль, В.М. Крижна, Н.С. Кузнєцова, Р.А. Майданик, М.О. Малай, О.О. Михайленко, Є.О. Мічурін, І.М. Паньонко, І.Й. Пучковська, І.В. Спасибо-Фатєєва, Я.М. Шевченко, О.Є. Щербатюк, Ю.М. Юркевич, В.Л. Яроцький та ін.

Мета статті полягає в аналізі еволюції цивільно-правового регулювання відносин зберігання речей, що є предметом спору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини зберігання речей, що є предметом спору, стали об'єктом правового регулювання джерел римського права у зв'язку з чим, з огляду на вагоме значення відповідної історичної епохи як колиски багатьох юридичних конструкцій, а також потужний вплив цих пам'яток правового регулювання на правові системи і окремі цивільно-правові конструкції різних держав у різні періоди їх історичного розвитку, справедливим буде розпочати аналіз піднятого питання саме з цього темпорального періоду.

У джерелах римського права аналізований вид зберігання отримав назву «секвестрація» (sequestratio) [1, с. 560]. Як підставу виникнення відповідних цивільних правовідносин римське право визначало договір. У сучасній юридичній літературі зазначається, що класики розглядають такий договір, як варіант контракту поклажі, особливість якого полягає в тому, що річ передається на зберігання кількома особами спільно [1, с. 560–561]. Нормативним підґрунтям для цього висновку слугують положення Дигестів Юстиніана, в яких чітко зазначається, що в якості секвестра передається на зберігання річ кількома особами солідарно для зберігання і повернення на визначених умовах. Крім того, відповідні положення про секвестр розміщені в групі приписів, присвячених зберіганням, і активно переплітаються з матеріалом стосовно власне зберігання [2, с. 264].

Акцентування уваги в Дигестах на суб'єктному складі відповідних правовідносин має важливе значення через правову обстановку, в якій відбувається звернення до цього виду зберігання і яка характеризується існуванням юридичного спору щодо відповідної речі. З цього приводу романісти відзначають, що до секвестрації, як правило, вдавались під час процесу щодо речі для того, щоб за результатами розгляду справи посередник-зберігач (sequester – секвестор) видав її переможцю [1, с. 560–561]. У цьому аспекті важливе значення має позиція Флорентина, відповідно до якої незважаючи на те, що передача на зберігання здійснюється як кількома, так і однією особою, у процесі секвестрації об'єкт може бути переданий на зберігання лише кількома особами, оскільки вона здійснюється тоді, коли як-небудь річ є спірною. У такому разі вважається, що річ передається на зберігання кожним загалом, що відрізняється від випадків передачі на зберігання спільної речі [2, с. 265]. Сучасники називають таку конструкцію суб'єктного складу «умовною солідарністю» [1, с. 561].

Зазначене положення має принципове значення для всієї конструкції правовідносин секвестрації, оскільки окреслені обставини безпосередньо визначають дійсність цивільно-правового договору як підстави їх виникнення, а тому і забезпечувальну юридичну силу таких правовідносин, в тому числі

правові можливості зберігача. Виявлення переможця спору за результатами його вирішення означає те, що лише визначена особа мала право передавати відповідну річ на зберігання. Дії інших осіб у цьому сенсі є юридично беззмістовними, оскільки, за наявності власника речі, якому належить право володіння нею, наявність у них права передавати відповідну річ на зберігання є дискусійною. Однак на момент виникнення спору не видається можливим достеменно встановити, хто саме є власником відповідної речі, оскільки ця обставина може бути однією з передумов конфлікту, а тому підлягати з'ясуванню в процесі розгляду справи. Як наслідок, визначеність особи кредитора, на користь якого секвестор має здійснити виконання, знаходиться під умовою [1, с. 561].

Загалом відповідні положення розкривають принципові аспекти правовідносин зберігання речей, що є предметом спору. Зокрема, такий вид зберігання є різновидом поклажі і використовується в умовах існування юридичного спору стосовно речі, а підставою виникнення аналізованих правовідносин слугує договір, який укладається учасниками спору, що разом виступають на стороні поклажодавця, зі зберігачем. Особа кредитора, на користь якого боржник (зберігач) має здійснити виконання, перебуває під умовою до вирішення спору. Крім того, з наведених положень вбачається, що предметом такого виду зберігання може бути річ. Ульпіан визначав, що предметом секвестру може бути і раб [2, с. 264], однак, як відомо, римське право прирівнювало раба до речі.

Римське право заклало потужну базу для подальшого розвитку цього виду зберігання. Однак, як показують численні дослідження еволюції правового регулювання різних видів цивільних відносин, *право Київської Русі* не зазначало значного впливу римського права, на відміну від права інших країн Європи. Такий вплив може більше охарактеризувати як опосередкований. Київська держава не здійснювала безпосередньої рецепції римського права, однак геополітичні процеси, які відбувались на території Європи, зумовлювали взаємний вплив сусідніх правових систем одна на одну.

Зокрема, в положеннях Руської Правди, яка являє собою одну з визначальних пам'яток права Київської Русі, питанню зберігання речей, що є предметом спору, не було присвячено окремої уваги. Загалом відносини зберігання врегульовувались цим нормативно-правовим актом досить лаконічно. Їм присвячувалась, зокрема ст. 43 [45] (за Троїцьким списком), яку можна перекласти так: «Передача на зберігання товару або майна (поклажі) здійснюється без свідків. При звинуваченні зберігача у приховуванні до присяги йде той, хто зберігав поклажу» [3], тобто особа, яка надавала послугу.

Незважаючи на таке обмежене правове регулювання цивільних відносин, зберігання джерелами права Київської держави можна припустити, що фактично сторони звертались до конструкції зберігання речей, що є предметом спору, хоча відсутність необхідного нормативного матеріалу значно обмежувала ефективність відповідного засобу збереження об'єктів цивільних прав.

Поряд із цим цивільні відносини зі зберігання речей, що є предметом спору, певною мірою стали предметом регулювання джерел права *Великого князівства Литовського*, а саме другого (Волинського) Статуту Великого князівства Литовського 1566 р. Артикулом 23 цього нормативно-правового акта встановлювалось: «Устауємо, що коли б хто свої речі

дав на схов кому, а інший зі сторони, довідавшись про ті речі на зберіганні, заявив, що той, чи ті, хто ті речі передав на схов, винен йому або заборгував, тоді господар має ті речі у себе тримати, але не видавати їх до рішення суду. А якби той, хто зробив таку заяву, хотів від'їхати геть, той має на місце своє переду судом прокуратора поставити, який за відсутності його буде того боргу добиватися. Коли б він сам поїхав, а прокуратора не залишив, тоді такі речі, щодо яких була зроблена заява, мають бути видані тому, чіми вони є, а в тому господар дому жодних ускладнень ані шкоди мати не повинен» [4, с. 349–350].

Аналізоване нормативне положення стосується тих випадків, коли під час перебування речей на зберіганні стосовно них у третіх осіб виникають юридичні домагання. За своєю конструкцією ці правовідносини зберігання не являють собою секвестрацію в розумінні, властивому джерелам римського права, оскільки вони спочатку виникають поза юридичним конфліктом і передбачають збереження речей лише в інтересах поклажодавця, в той час як для секвестрації характерне збереження речей для переможця спору, який заздалегідь невизначений, у зв'язку з чим річ і передається на зберігання всіма його учасниками. Крім того, зазначене нормативне положення не конкретизувало, чи стосується воно всіх випадків заборгованості поклажодавця, пов'язаної з конкретною річчю, наприклад, якщо орендар після завершення договору оренди передає річ на зберігання, у зв'язку з чим в орендодавця виникає законне прагнення (домагання) повернути відповідну річ, права на яку стають предметом спору. Незважаючи на це, вважаємо, що необхідно виходити, в тому числі, з того, що в умовах практики міг мати місце і другий випадок.

З поширенням на територію сучасної України джерел права Московської держави важливого значення для регулювання відносин зберігання набуває *Соборне уложення 1649 року*, приписи якого активно застосовувались на території Гетьманщини [5, с. 204]. У Соборному уложенні відносинам зберігання присвячувались ст.ст. 189–197, однак їх характерною рисою було акцентування уваги на питаннях відповідальності зберігача за збереження предмета поклажі. У цьому сенсі цікавим є те, що ст. 189 і ст. 192 передбачали передачу майна на зберігання у формі поклажі за умови оформлення відповідної кріпості, а ст. 194 і ст. 195 покладали відповідальність за схоронність майна на особу, яка взяла його як поклажу або заклад [6, с. 211]. Питанням зберігання речей, що є предметом спору, уваги присвячено не було.

Поряд із цим, вже в положеннях *«Прав, за якими судиться малоросійський народ»* 1743 року (далі – «Права»), зокрема в пункті 6 артикулу 2 глави 12, вживається термін «секвестр». Цими нормативними положеннями, зокрема, встановлювалось: «Невільники, у полон взяті чи куплені люди, а також ті, хто разом зі своїми маєтками (*майном* – курсив наш. К. С.) по суду віддані у заставу, заклад або секвестр не наділені правом складати тестаменти» [7, с. 325]. Поряд із цим використання терміна «секвестр» не супроводжується розкриттям сутності позначуваного ним явища або процесу в тексті аналізованого нормативно-правового акта.

Тим не менше питання забезпечення збереження речей, що є предметом спору, стало об'єктом правового регулювання на рівні окремих нормативних положень. Зокрема, артикулом 41 глави 16 «Прав» встановлювалось:

«1. За погодженням обох сторін, які сперечаються, або без погодження підозрюваної сторони спірні речі передаються під арешт.

2. Якщо б спірні речі передавались кому-небудь на утримання, така особа була б у цьому ненадійною.

3. Утримувач спірних речей, не відаючи, кому вони належать, не має їх передавати жодній із конфлікуючих сторін до вирішення справи судом» [7, с. 483].

Крім того, положення права врегулювали порядок відповідальності зберігача в разі зазіхання ним на речі, які, будучи предметом спору, перебувають у нього на зберіганні. При цьому варто зазначити, що окреслена конструкція правовідносин зберігання не названа «секвестрацією» в зазначених положеннях.

Поряд із цим у темпоральних межах дії «Прав» на окремі території сучасної України, які перебували у складі Австрійської, а пізніше Австро-Угорської Імперії, поширювало дію Австрійське цивільне загальне уложення 1811 року. Аналізуючи його положення і викладаючи їх у перекладі українською мовою С.С. Дністрянський наводить параграф 968, який прямо названо «Секвестр» і в якому, зокрема, зазначалося, що якщо сторони, між якими виник спір, або суд передадуть кому-небудь річ, що є предметом правового домагання, в переховок, то переховець називається секвестром. Права і обов'язки секвестра судяться за основними приписами, які подано в Уложенні [8, с. 279]. Таким чином, цивільне законодавство Австрійської (пізніше Австро-Угорської) імперії, крім того, що прямо визначали особливості виникнення правовідносин зберігання речей, що є предметом спору, поширювали на них дію окремих положень про зберігання, що мінімізувало ризики виникнення подальших юридичних конфліктів, безпосередньо пов'язаних вже із правовідносинами зберігання речей, що є предметом спору. Такий підхід, крім того, що був ефективним, мав високу прогресивність в історичні часи застосування. Крім того, не можна не звернути увагу на те, що в наведених положеннях знайшов відображення і автентичний термін, власний положенням римського права, «секвестр».

У подальшому ця лексична одиниця активно вживалась у положеннях *Зводу Законів Російської Імперії* 1832–1892 років. Зокрема, її можна було зустріти в приписах книг V, VII, VIII, X, XI, XII, XV і XVI, однак, незважаючи на це, жодне з відповідних нормативних положень не містило чіткого визначення секвестру. У цьому аспекті важливе значення мають дві норми, які дають уявлення про відповідну юридичну конструкцію в межах аналізованого нормативно-правового акта. Зокрема, ст. 542 ч. 1 «Закони цивільні» тому 10 Зводу встановлювалось, що право розпорядження може відділятися від права власності, як за довіреністю, що надана володільцем іншому(-ій), так і за законом, коли майно підпадає під заборону у здійсненні купчих і закладних кріпостей, або секвестр у його управлінні, чи під опіку [9, с. 105]. Більш чітке розуміння правової природи секвестру надає ст. 513 Установ та Уставів Шляхів Сполучення, розміщених у ч. 1 тому 12 Зводу Законів, якою встановлюється, що в разі відсутності коштів для оплати праці працівників Депутація (*колегіальний орган при начальнику судноплавної дистанції – С.К.*) секвеструє частину вантажу з судна і негайно продає її з публічних торгів для задоволення законних вимог працівника суден [10, с. 93]. Ці нормативні положення дають змогу стверджувати, що секвестр (секвестрація) у Зводі Законів Російської Імперії розглядався не як зберігання речей, що

є предметом спору, а як випадок наділення правоможністю розпорядження річчю або її частиною третіх осіб, що може мати місце в умовах юридичного конфлікту стосовно такого майна. Отже, метою секвестру є не збереження речі для її передачі особі, а розпорядження нею, зокрема, шляхом відчуження з метою забезпечення майнових прав кредиторів її власника.

При цьому том 10 Зводу Законів, присвячений регулюванню цивільних відносин, у тому числі відносин зберігання, не містив положень, які б регулювали відносини зберігання речей, що є предметом спору.

У подальшому в Цивільному кодексі РСФРР 1922 року регулюванню відносин зберігання присвячувалась глава 37 «Зберігання», яка налічувала 12 статей, у жодній з яких не знайшли закріплення приписи стосовно секвестрації [11]. Аналогічна ситуація спостерігається в Цивільному кодексі УРСР 1963 року, дерегулюванню відносин зберігання присвячувалась глава 36 «Схов», яка також налічувала 12 статей, приписи яких не присвячувались окремо зберіганню речей, що є предметом спору [12]. У цьому ключі необхідно зазначити, що ст. 433 Цивільного кодексу РСФРР [11] і ст. 424 Цивільного кодексу УРСР [12] передбачалась можливість виникнення правовідносин зберігання з огляду на закон, однак конкретизації, про які саме випадки йдеться, не наводилось.

У чинному ЦК України знайшла відображення спеціальна ст. 976 «Зберігання речей, що є предметом спору», якою визначається право осіб, між якими виник спір про право на річ, а також суду передати таку річ на зберігання особі, визначеній за погодженням таких осіб або судом самостійно з покладенням на неї обов'язку повернути річ після вирішення спору особі, визначеній учасниками спору або судом відповідно [13]. Поряд із цим, незважаючи на те, що за своїм змістом це нормативне положення є порівняно широким, воно пов'язується з важливими питаннями практики правореалізації і правозастосування, які підлягають окремому науковому розгляду. Зокрема, це стосується цивільно-правового значення рішення суду для передачі речі на зберігання, порядку такої передачі, якщо фактичний володільець речі чинить у цьому перешкоди, можливості сторін розірвати відповідний договір до моменту вирішення справи в суді тощо.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, необхідно зазначити, що проведений аналіз свідчить, що, незважаючи на багатомісячну еволюцію відповідного правового засобу збереження майна, що є предметом спору, а також його ефективність і зручність використання в поєднанні з відповідністю сучасним тенденціям розвитку правових засобів забезпечення суб'єктивних цивільних права учасників цивільних правовідносин, він не знайшов необхідного для сучасних умов розвитку в нормативних положеннях цивільного законодавства. Нормативна база, закладена римськими юристами, не лише не була розвинена в процесі подальшої еволюції цивільного законодавства країн Європи, але і навіть рецепційована деякими з них. Як наслідок, в умовах дії чинного цивільного законодавства України суб'єкти правореалізації і правозастосування зіштовхуються з практичними проблемами визначення суб'єктного складу відповідних правовідносин, підстав їх виникнення, розвитку і припинення, що не дають змоги ефективно використовувати забезпечувальний потенціал аналізованого правового засобу. Саме тому відповідні правовідносини мають стати предметом окремого розгляду, який забезпечить формування наукового

фундаменту з метою вдосконалення практики правореалізації і правозастосування в умовах дії відповідних положень чинного цивільного законодавства України і розвитку останніх у процесі подальшої нормотворчої діяльності.

Література:

1. Дождев Д.В. Римское частное право: учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца. 2-е изд., изм. и доп. Москва : Норма, 2006. 784 с.
2. Дигесты Юстиниана / избр. фрагменты в переводе и с примеч. И.С. Перетерского; отв. ред. Е.А. Скрипилев. Москва : Изд-во «Наука», 1984. 456 с.
3. Руська правда. Тексти на основі 7 списків і 5 редакцій / склав та підгот. проф. С. Юшков. Київ : Вид-во Укр. акад. наук, 1935. URL: <http://izbornyk.org.ua/yushkov/ya.htm> (дата звернення: 10.09.2019).
4. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ, 2003. Т. II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. 560 с.
5. Паньонко І.М., Коваль В.А. Становлення та розвиток договору зберігання на українських землях від X до XIX ст. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юр. науки.* 2016. № 837. С. 202–205.
6. Соборное уложение 1649 года. Текст. Комментарии / подг. текста Л.И. Ивиной; комментарии Г.В. Абрамовича, А.Г. Манькова, Б.Н. Миронова, В.М. Панеяха; рук. авт. кол. А.Г. Маньков. Ленинград : Изд-во «Наука», 1987. 448 с. (Законодательные памятники русского централизованного государства XV–XVII веков).
7. Права, по которым судится малороссийский народ / изд. под. ред. и с прилож. исследов. проф. А.Ф. Кистяковского. Киев: университетск. типогр. И.И. Завадского, 1879. 844 с.
8. Дністрянський С. Цивільне право. Відень : Друкарня А. Гольцгаузена, 1919. 1063 с.
9. Свод законов Российской империи: в 16 т. / изд. 1857 г. Санкт-Петербург: типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. Том 10, ч. 1: Законы гражданские. 491 с.
10. Свод законов Российской империи: в 16 т. / изд. 1857 г. Санкт-Петербург: типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. Том 12, ч. 1: Учреждения и Уставы путей сообщения. 231 с.
11. О введение в действие Гражданского кодекса РСФСР: постановление Всероссийского центрального исполнительного комитета от 31.10.1922 г. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901808921> (дата обращения: 10.08.1019).
12. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права / девятое изд. Москва : Изд-ие Бр. Башмаковых, 1911. 851 с.
13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).

Stupnitskiy K. Storage of things that are subject of the dispute: evolution of civil law regulation

Summary. The article is devoted to consideration evolution of civil law regulation of relationships of storage things that are subject of the dispute. The author determines that storage of things that is subject of the dispute between persons (from Latin “sequestrum”) was known in Roman law as one of juridical means that ensured interests of parties to legal conflict providing safety of such things. According to traditional sequestration construct two or more persons – parties to legal conflict concluded appropriate contract and passed thing to intermediary-keeper who undertook to return it to trial’s winner.

Evolution of law systems in Europe did not provide strong influence over legislation of *Kievan Rus`*. As a result relationships of storage things that are subject of the dispute were not covered by *Rus`ka Pravda* as legislation act of *Kievan State*.

Analyzing provisions of legislative acts that in different historic episodes have been covering territory of modern Ukraine the author trace evolution of legal regulation relationships of storage things that are subject of the dispute.

The author notices that provided research demonstrates that despite of evolution of legal civil regulation of appropriate relationships modern practice of right-realization and law-enforcement meets different problems. The reasons for them are provisions of current civil legislation of Ukraine than need to be an object of separate deep scientific analyzes taking into account legal heritage of modern Ukrainian state.

Key words: storage, dispute, possession, sequestratio, contract, judgement, juridical fact, safety.